

Año LIII. urtea

132 - 2021

Uztaila-abendua
Julio-diciembre

FONTES LINGVÆ VASCONVM STVDIA ET DOCUMENTA

SEPARATA

**Karmele Jaioren *Aitaren*
etxearen kritika kolektiboa
eta feminista: proposamen
metodologiko berritzailea**

Gema Lasarte, Andrea Perales-Fernández-de-Gamboa

Sumario / Aurkibidea

Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta

Año LIII. urtea - N.º 132. zk. - 2021

Uztaila-abendua / Julio-diciembre

ARTIKULUAK / ARTÍCULOS / ARTICLES

Euskararen erritmoa neurtzen

Oroitz Jauregi 257

Egiarretako hiru eskuizkribu euskaraz (XVIII.-XIX. mendeen mugan)

Juan Madariaga Orbea, Jose Luis Erdozia Mauleon 279

Hizkuntza-tratamenduak *Dragoi Bolan*: hierarkia, gaiztotasuna eta etsaitasuna

Garbiñe Bereziartua, Beñat Muguruza 319

*Do It Yourself*etik planifikaziora.

Euskal hiztun gazteak eta berreskurapenaren auziak

Jone M. Hernández García, Ainara Santamaria Barinagarrementeria 349

Egiletasuna eta gorputza kritika feministaren argitan.

Miren Agur Meaberen *Kristalezko begi bat* nobelaren irakurketa bat

Ibon Egaña Etxeberria 375

Oltzako aldaeraren inguruan (1 – Arakilgo azpialdaera)

Koldo Artola 403

e5: euskararen komunitatearen garapenerako marko interpretatibo berria

Jone Goirigolzarri Garaizar, Inazio Marko, Ibon Manterola 473

Karmele Jaioren *Aitaren etxearen* kritika kolektiboa eta feminista:

proposamen metodologiko berritzailea

Gema Lasarte, Andrea Perales-Fernández-de-Gamboa 497

Modalitate-markatzaileak: partikula modalak ote dira euskarazko

partikula modalak?

Sergio Monforte 515

Praktika eleanitzak eta euskara, ingelesa irakas-hizkuntza bihurtzen denean:

kasu-azterketa bat

Nerea Villabona, Mikel Gartziarena 543

Idazlanak aurkezteko arauak / Normas para la presentación de originales /

Rules for the submission of originals 565

Karmele Jaioren *Aitaren etxearen* kritika kolektiboa eta feminista: proposamen metodologiko berritzailea

Crítica colectiva feminista de *Aitaren etxea* de Karmele Jaio:
una propuesta metodológica innovadora

Collective feminist review of Karmele Jaio's *Aitaren etxea*:
an innovative methodological proposal

Gema Lasarte

Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

gema.lasarte@ehu.eus

<https://orcid.org/0000-0002-8362-6142>

Andrea Perales-Fernández-de-Gamboa

Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

andrea.perales@ehu.eus

<https://orcid.org/0000-0001-6699-101X>

DOI: <https://doi.org/10.35462/flv132.8>

Jasotze-data: 2021/07/28. Behin-behineko onartze-data: 2021/11/09. Behin betiko onartze-data: 2021/11/21.

LABURPENA

Literatur kritika feminista eta kolektiboa erabiltzea dugu xede *Aitaren etxea* eleberria aztertzeko, ahots polifonia eta begirada poliedrikoa direla bide. Ahots nahiz behatze anitz horretan, lehenik, Karmele Jaiori entzun diogu. Bigarrenik, liburuaren sorkuntzan dagoen ibilbide geografiko esanguratsua gauzatu dugu. Azkenik, liburuaren inguruan idazlerik gabeko tertulia dialogikoa egin dugu irakurleon artean. Hiru tresnak transkribatu eta analizatu dira NVIVO12 *softwarea* erabiliz. Horrela, ikerketa kualitatiboaz baliatu gara literatur testuetara hurbiltzeko eta ondorio nagusi bezala esan genezake ikerketa bera irakaskuntza esanguratsura eramateko proposamen interesgarria bilakatu dela.

Gako hitzak: Karmele Jaio; irakurketa dialogikoa; literatur kritika; irakurketa feminista.

RESUMEN

Este artículo tiene como objetivo emplear la crítica literaria feminista y colectiva para analizar la novela *Aitaren etxea* haciendo uso de la polifonía y de una mirada poliédrica. En este múltiple cruce de miradas y voces primeramente hemos escuchado a Karmele Jaio. Después, hemos llevado a cabo el itinerario geográfico que acompaña a esta obra. Finalmente, hemos realizado una tertulia dialógica con un grupo de lectura. Hemos transcrito y analizado las tres herramientas usando el software NVIVO 12. Así, hemos utilizado la investigación cualitativa para acercarnos al texto literario y podemos concluir que la propia investigación constituye un proceso de aprendizaje significativo.

Palabras clave: Karmele Jaio; tertulia dialógica; crítica literaria; lecturas feministas.

ABSTRACT

This article aims to use feminist and collective literary criticism to analyze the novel *Aitaren etxea* by making use of the polyphony of voices and a polyhedral gaze. In this multiple crossing of looks and voices, we have first listened to the author, Karmele Jaio. Afterwards, we have carried out the geographical itinerary that accompanies this work. Finally, we have carried out a dialogic gathering with a reading group. We have transcribed and analyzed the three tools using the NVIVO 12 software. Thus, we have made use of qualitative research to approach the literary text. As a conclusion we can appreciate that this piece of research is a process of meaningful learning.

Keywords: Karmele Jaio; dialogic reading; literary criticism; feminist reading.

1. SARRERA. 2. OINARRIZTAPEN TEORIKO-METODOLOGIKOA. 2.1. Metodologiaren kontzeptualizazioa. 3. METODOA. 3.1. Partaideak. 3.2. Analisisako tresna. 4. EMAITZAK. 4.1. Irudiak eta begirada. 4.2. Espazioak. 4.3. Pertsonaiak eta ekin-tza. 4.4. Gaiak. 4.5. Estiloa. 4.6. Sentitu dudana. 5. ONDORIOAK. 6. ERREFERENTZIAK.

1. SARRERA

Eskuartean dugun artikulua honen bidez, saiakera berri bat martxan jarri nahi da. Saiakera horrek metodologia kualitatibotik abiatuta literatur kritika egiteko modua feminista eta kolektiboa proposatzea du helburu. Hartara, ezagutza kolektiboa, feminista eta ikerketa kualitatiboa esku beretik eraman nahi izan dira euskal literaturara. Ikerketa kualitatiboak eta feministak harreman zuzena dute eta elkar elikatzen dute; izan ere, biek dute periferia kokaleku (Gregorio Gil, 2019). Baina, biek balio dute ikuspegi hegemonikoak zalantzan jartzeko, botere hegemonikoekin talka egiteko eta arrakalak sortzeko (Lasarte & Perales-Fernández-de-Gamboa, 2021).

Mertensek (2005) defendatzen du jakintza giza elkarreragitearen eta kulturaren ondorio dela, eta hori konstruktibismoaren oinarrietako bat litzateke. Mertensek (2005) ikerketa kualitatiboaren oinarrian konstruktibismotik dakusana geure egiten dugu. *Konstruktibismoa* aipatzen dugu, pedagogia berritzaileetan ikerketa ikasketa prozesu esanguratsutzat jotzen baita (Susinos & Ceballos, 2012). Hartara, irakurle klub batean egin dena eskoletako irakats prozesuan txertatzeko moduko paradigma berritzailea izan daitekeela proposatzen da. Horretarako esplizitatzen dira irakurle klubean ikerketa egiteko erabili diren hiru ekintzak, eskoletan literatura irakasteko ohikoak direnak: tertulia dialogikoak, idazleen bisitak eta kartografiak. Ikerketak egiten duen ekarpen bakarrak eta eskolekiko diferentziak hiru ekintzak elkarren artean triangelatzean hartzen du oin, sistema kategorial baten bidez (Coffey & Atkinson, 2003; Rodríguez et al., 1996).

Ikerketari dagokionez, haratago goaz, ikerketa kualitatiboak darabilen tresnarik esanguratsuenetako bat, eztabaida taldeena (Aubert et al., 2009; Habermas, 1994),

erabiltzearen alde egiten dugulako ikerketa honetan. Eztabaida-taldeak taldean egiten diren elkarrizketak dira. Zehazki, gai bat hartuta, koordinatzaileak gidatzen ditu eta elkar errespetatuz gauzatzen dira. Guk eztabaida taldeen funtzionamendua irakurle klubera eraman dugu, eta tertulia dialogikoen izaerarekin (Flecha & Álvarez, 2016) lotuz, testua interpretatu dugu. Bide metodologiko hori egiteko, Rivera et al.-i (2020) jarraitu diegu. Izan ere, gure ustez literatur kritika feminista eta kolektiboa izan daiteke. Horregatik eskoletan nahiz irakurle klubetan ohikoak diren tertulia dialogikoak eta ikerketa kualitatiboan erabiltzen diren eztabaida taldeak alderatu ditugu. Eztabaida taldeak *focus group* pak ez bezalakoak dira, *focus group* petako partaideak gaian adituak direlako. Eztabaida taldeetan, aldiz, eskuartearen unean dutenaren inguruan hitz egitera mugatzen dira: kasu honetan, irakurritako liburuaz mintzatuko dira. Hain zuzen, eztabaida talde hauetan bizitako gertaera bati buruzko pertzepzioak kontrastatzen dira, eta ikusten da nola justifikatzen diren desadostasunak, parte-hartzaileen arteko elkarreagina sortzen den heinean (Barbour, 2013).

Horretarako, liburu bat aztertzea hautatu da: ikuspegi feministatik idatzitako liburua da: zehazki, Karmele Jaioren *Aitareen etxea*, 2020ko Euskadi Sariaren irabazlea. Karmele Jaio hautatu da Euskadi Saria irabazi zuelako eta gasteiztarra delako, irakurle kluba Gasteizen martxan baitago duela zazpi urte. Liburua aztertzeko helbururik behinena da interpretazioa modu kolektiboan eta feministan egitea. Beraz, oinarritzapen teorikoa aprobeixatuko da proposatzen den metodologiaren kontzeptualizazioaren garapena argitzeko. Metodoaren atalean partaideen sistema eta analisirako egin den sistema kategoriala zedarrituko dira. Atal empirikoan, berriz, emaitzak aztertuko ditugu eta, liburuaren edukien analisisiaz baliatuz, ondorioak aurkeztuko dira.

2. OINARRIZTAPEN TEORIKO-METODOLOGIKOA

2.1. Metodologiaren kontzeptualizazioa

Marko teoriko honetan batez ere hiru kontzeptu azalduko dira: ikerketa kualitatiboa, tertulia dialogikoak eta kartografia.

Ikerketa kualitatiboa diogunean, fenomenologian jartzen dugu azpimarra, partaideek bizitako esperientzietan oinarritzen delako gure ikerketa. Fenomenologiaren azpian dagoen lehen galdera hau da: «¿Cuál es el significado, estructura y esencia de una experiencia vivida por una persona (individual), grupo (grupar) o comunidad (colectiva) respecto de un fenómeno?» (Salgado, 2007, 73. or.). Kasu honetan, gure fenomenoaren testu bat da, eta testu horren inguruan askotariko esperientziak dituzten 10 partaide jarri ditugu hizketan: irakurleak, idazlea bera, literatur kritikariak, ikerlariak nahiz irakasleak. Hernándezen et al.-en (2006) aburuz, fenomenologiak partaide bakoitzak fenomenoarekin duen esperientzian hartzen du oin. Horrela, diskurtsoak eraikitze orduan partaideek euren esanahi propioak sortzen dituzte, eta ikerlariei ikerketa espazioan nahiz denboran testuinguratzea dagokie. Horixe egin da, bada.

Kasu honetan liburu baten sorrera izan da fenomenoa. Testuaren epizentroan gai bat jarri da: gizarte berri batean zer gertatzen da maskulinitate zaharrekin? Galderari erantzuteko idazleak emaniko hitzaldia, irakurleek liburuaren gainean eginiko irakurketa dialogikoa eta irakurleak idazlearekin batera gauzatutako literatur ibilaldia probestu dira.

Bigarrenik, *literatur kritika kolektiboa* diogunean, Pierre Bourdieuk (2000) defendatzen duen teoria estrukturalistaren ikuspegia ukatzen dugu; hots, Bordieuren arabera, klasikoak interpretatu ahal izateko estatus kulturala edo jakintza behar dira. Guk Bakhtinen (1981) eta Flecharen (1997) ikuspegi dialogikoarekin bat egiten dugu, testu baten azpian dagoen ahots polifonia aurreikusten baitugu. Irakurketa horien atzean irakurketa kritikoa sustatzen da. Hemen, finean, kuestionatzen dugu literatur kritikari bakarraren botere bakarra (Aguilar, 2017), eta, aldi berean, tertulia dialogikoen balioa berresten dugu, kasu honetan ikerketa kualitatiboan hainbeste erabiltzen diren eztabaida taldeekin antzekotasunak mahai gainean jarriz eta ikerketan erabiliz, sarreran aipatu den moduan. Pulidok eta Zepedak (2010) diote testuen interpretazioa ez dela aditu batzuen monopolioa, hainbat pertsonaren arteko elkarriketa baizik. Helburua da denon artean bestelako mundu ikuskera sortzea, irakurketa kritikoa lagun; hau da, arrazoizko argudioetatik argudiatzen ikastea eta ez boteretik (Aguilar, 2017).

2.2.1. *Tertulia dialogikoak nola bihurtu eztabaida talde*

Metodologiari begira esan dugu ikerketa kualitatiboa hartu dela oinarri. Literatur kritikara hurbildu gara, baina literatur testua pertsona bakar batek analizatu beharrean, kritika kolektiboaren alde egin da. Horrela, ikerketa kualitatiboaren tresnak erabili dira analisirako. Tertulia dialogikoaren bidez 10 ahotsak gorpuztu dute literatur analisia: egileak eta 9 irakurlek, horien artean ikerketa gauzatu duten bi ikerlariak. Eztabaida taldeetan ohikoa da gai baten gainean gidioa egitea, ikerlariak gaia mahai gainean jartzea eta kideei hitza eta txandak ematea, elkar errespetatzea. Ondoren, ikerlariak dagokie eztabaida grabatzea, oharrak hartzea eta eztabaidaren denbora neurtzea, gauzak ez errepikatze aldera. Tertulia dialogikoan ez da gidirik egiten, ordea. Partaideei eskatzen zaie liburuak irakurtzeko eta ideia edo paragrafo esanguratsuenak azpimarratzeko, eta, txandaka, tertulian azaltzeko. Tertulia dialogikoen eta eztabaida taldeen artean badaude ñabardurak (Rivera et al., 2020), eta horiek konpondu dira metodologoen, metodologia berri hau proposatze aldera. Eztabaida taldeen ezaugarri bat da, ahal dela, gai baten inguruan elkartzeko diren kideek elkar ez ezagutzea, gai baten inguruan esan dezaketena modu askeagoan esateko. Tertulia dialogikoetan behin baino gehiagotan elkartzeko direnez, elkar ezagutzen dute. Horregatik, metodologoen tertulia dialogikoak ikerketa tresna bezala balidatzeko, ikasturtearen lehen tertulia ikerketarako izatea proposatzen dute, ikerketak eskatzen duen benekotasuna bermatzeko, eta hala egin da.

2.2.2. *Kartografiak*

Azkenik, proposamen metodologikoarekin jarraituz, kartografiaz mintzatuko gara. Literatur kartografiak irakaskuntza programetan oso ezagunak dira, eta literatur testuen geografiak ezagutzeko baliabide ezin interesgarriago bilakatu dira. Esan daiteke

esku artean dugun kartografia (Reyes Zaga, 2019) euskal literaturan errepikatzen den literatur ibilbidea dela. Nahiz eta emakume idazleak literatur ekoizpenaren % 30 izan, oso indartsu dabilta azken hamarkadetan: horren lekuko da azken lau Euskadi Sariak lau emakumek irabazi izana. Ez dugu esango lau testu horien literatur ibilbideak berdinak izan daitezkeenik, baina seguru gaude zaintzatik, beldurretik, kontrol sozialetik, roletatik... asko dutela.

3. METODOA

3.1. Partaideak

Batetik, Karmele Jaiok liburua Gasteizko Emakumeen Etxean aurkeztu zuen eguneko hizaldiaren datarekin eta bere izen-abizenaren lehen inzialekin kodetu da (20210209KJ). Bigarrenik, Feminist Agenda Euskal Literaturan irakurle taldean liburuaren inguruan eginiko ordu eta erdiko tertulia dialogikoa baliatu. Tertuliaren egunean 9 lagun egon ziren. Ahots bakoitza data eta Feminist Agenda (FA) eta Tertuliakideen (T) inzialekin eta zenbaki batekin kodetu dugu: (20210203FAT1), (20210203FAT2), (20210203FAT4), (20210203FAT5), (20210203FAT6), (20210203FAT7), (20210203FAT8) eta (20210203FAT9). Azkenik, liburuaren kartografia egin da Gasteizen, nobela girotutako lekuetan, idazlearekin eta irakurle taldearekin. Sei eszenatokitan sei geldiu-ne egin ditu idazleak irakurleekin. Geldiune bakoitzean ikertzaileek landa oharrak hartu dituzte idazleak esandako eta irakurleek eginiko galderen inguruan. Landa oharrak izenpetzeko, kartografia egin zeneko data eta Kartografiaren (K) nahiz lekuaren inzialak jarri dira: Matxete plaza (M), Gaztetxea (G), El Bodegón (EB), langile patio bat (LP), parke bat (PB) eta Inazio Aldekoa liburutegia (IA): (20210417KM), (20210417KG), (20210417KEB), (20210417KLP), (20210417KPB) eta (20210417KIA).

3.2. Analisisirako tresna

Hiru tresnak transkribaturik sistema kategoriala egin da, ideia axialak sortuz eta bigarren mailakoak ordenatuz, NVIVO 12 *software*aren bidez. Horrela, hiru egoeretan liburuaz sortu diren kritikak eta askotariko ikuspegiak triangulatu dira, eta liburuaren analisia egiteko erabili diren dimentsioak, kategoriak eta azpikategoriak bereizi eta sailkatu dira. Hiru dimentsio hartu dira kontuan. Egileak dioena eta egileaz esaten dena kokatu da lehen dimentsioan. Egileari dedikaturiko dimentsioa batik bat irudien bidez analizatu da. Idazleak berak esandakoa nahiz kartografiak argigarri izan dira egilearentzat, irudiek nobela honetan duten garrantziaz jabetzeko. Bigarren dimentsioan, literatur testua kategorizatu da, eta testuaren analisia espazioaren, pertsonaien, gaien eta estiloaren azterketan oinarritu da; azkenik, irakurlearen dimentsioa azpimarratu da, kategoria batean banatuta, bizi izan dena eta sentitu dena adierazita (ikus 1. taula). Ondoren, datuen analisia eta interpretazioa egin da.

1. taula. Liburuaren analisirako sistema kategoriala

Dimentsioak	Kategoriak	Azpikategoriak
1 Kontestua (egileak nahiz egileaz diharduena)	1.1. Irudiak eta begirada	Fokua
2 Literatur testua (testua aztertzen da)	2.1. Espazioa	Errealak eta sinbolikoak
	2.2. Pertsonaiak	
	2.3. Gaiak. Ekintza	Maskulinitateak, Indarkeria
	2.4. Estiloa	Pertsonak
3 Irakurlea (irakurleak sentitu eta dakiena aipatzen da)	3.1. Bizi dudana	

4. EMAITZAK

Indarkerian oinarritzen da nobela, indarkeria maskulinitate hegemonikoen sustraitzat hartuta. Indarkeriari buruzko hausnarketaz gain, idazteari buruzko ariketa ere bada testua. Horrela, pertsonaia protagonista biak dira idazleak (Ismael eta Jasone) eta idaztearen peskisan arestian aipaturiko edukiei forma ematen saiatzen dira, testuak testu barruan sortuz, metaliteratura eginez.

4.1. Irudiak eta begirada

Karmele Jaiok diosku bere idatz abiaburua irudi batekin hasten dela. Badira idazleak berri bat, kontu bat entzundakoan, eleberri bat idazten dutenak, hots, Gabriel García Márquezen *Crónica de una muerte anunciada* (1981) hura. Baina, Karmele Jaiori irudi bat pizten zaio eta argi horrek ematen dio gorputza eta garapena nobelari. Horrela, *Amaren eskuak* (2006) eleberria irudi batekin abiatu zuela aitor du. Alaba eta ama bat ospitaleko gela batean, amak eskuak maindire gainean jarrita eta alaba esku haiei so. Jaiok dio alaba pentsatzen dagoela, esku haietan erantzun bat aurkitu nahian bezala. *Musika airean* (2009) nobelaz ere idazleak dio hasiera-hasieran irudi bakar bat zeukala: adineko andre bat leihotik plazara begira. Aulki batean eserita, ezindua, pasatako iraganari begira. Iraganari eta munduari etxetik begira, kanpotik. Irudi honek Carmen Martín-Gaitek modan jarri zuen *mujeres ventaneras* kontzeptua gogorarazten digu, begirada estrategiko hura non emakumea hasi zen inork ikusi gabe eta juzkurik jasan gabe leihotik begiratzen. *Aitaren etxean*, ordea, «lehen irudia gizon batena da, sukalde oso moderno batean, baina kafetera zahar bati begira, eta deseroso. Pentsatzen kafetera hori, nolabait, lekuz kanpo dagoela, zaharkitua inguru horretarako, gizon bat mundu berri batean, aldatu den, edo aldatzen doan mundu berri batean» (20210209KJ). Ikusi ditugun irudi guztiak emakumeenak dira, azkena izan ezik. Jaio gizon baten irudiarekin ausartu da, anakronikoa ere izan daitekeena. Zergatik? Erantzun posible bat honakoa da: «Emakume batzuk hurbildu dira feminismora eta gizonak oraindik daude hor defentsibara edo zalantzan» (20210203FAT2). Disonantzia hori, arrakala hori da, hain zuzen ere, maskulinitate hegemonikoei testuak egiten dien aipua eta salaketa: «Dagoeneko, idazleak Arestiren etxe hura ez du defendatuko. Sukalde moderno

batean kokatu du gizasemea, baina sukalde moderno horretan oraindik kafetera zahar bat dago» (20210203FAT8), eta kafeterak gizarte patriarkalaren metonimia moduan funtziona dezake. «Ze aitaren etxea da, azken finean, gure gizartea. Aitaren etxean bizi gara. Gizonen... *gizarte* esango genuke, patriarkal batean. Gizonen neurrira egindako gizarte bat, gizonek diseinatua eta gizonek gobernatua, eta erdigunean gizona, gizon klase bat, jartzen duena. Eta, gizarte horretan, emakumea beti da *bestea*. Kondenatua dago *bestea* izatera. Eta horregatik erabili da aitaren etxea» (20210209KJ). Kafeteraren metafora asko daude eleberrian zehar; adibidez, aita ezinduak semeari dutxatik irteetan azazkalak mozteko eskatzen dionekoa: «Dutxatik irteteen behatzetako azazkalak mozteka eskatu dizu. Eta orduan konturatu zara zu ez zaren beste inori ez dizkiozula inoiz azkazalak moztu, ezta zure alabei ere» (20210203FAT1).

Irudiekin jarraituz, Karmele Jaiok kartografiarako aukeratutako lehen irudi sinbolikoa aipatuko dugu: eleberriaren hasierako kokapena. Olarizutik panoramika bat egiten du Ismael protagonistak eta, hori irudikatzeko, Karmele Jaiok Gasteizko Matxete plaza aukeratu du: «Eskailerak igo eta Olarizura beha jarri gaitu. Hantxe kokatzen baita eleberriaren hasiera, hantxe Ismaelek bere begiradaren bidez denbora atzera botatzen du eta modu espazialean kokatzen du bere bizitza. Panoramika zabal bat, non kanpotik ikusten duen bere bizitza eta aski ederki esaten digun bizitzaren nahiz identitatearen eraikuntza perspektiba kontua dela» (20210417KM). Eleberrian esaten zaigu non hezi, hala hazten garelara. Horregatik eleberri honetan pertsonaiak ez dira neutroak, zirkunstanzien ondorioetan fokatuak baizik: «Eta nik uste dut hor, batzuetan, badaukagula fantasia moduko bat. Pentsatzen dugu askotan hitz egiten dugula, idazten dugula, maitatzen dugula... egiten dugun guztia egiten dugula leku neutro batetik. Eta ez da horrela. Nonbaitetik ari gara munduari begiratzen, eta nonbait kokatuta gaude. Eta hainbat faktoreren eraginean gaude, leku batean edo bestean, eta generoarenak indar handia du horretan» (20210209KJ).

Eleberria munduari begiratzeko eraz eta irudiz betea dago, eta literatur iruzkin guztia irudi horiez nahiz foko horrekin soilik osa genezake. Esan behar da Jaio identitate eraikuntzaz baliatzen dela nobela garatzeko, eta pertsonaien sorkuntza ezin irudika daitekeela espazioetan eta irudietan kokatu gabe. Are gehiago, Jaiok berak aitortzen du eleberriaren sorkuntzaren hastapena bera irudi bat izan zela.

4.2. Espazioak

Espazioen kudeaketarako idazleak irakurleekin eginiko kartografia aprobetxatu da batez ere. Horrela, literatur geografian azaldutako toki sinbolikoak nahiz errealak aipatuko dira. Horiez gain, literatur tertulian aipaturiko eszenatoki batzuk mahai gainean jarriko dira.

Gasteizko Gaztetxea da nobelan azaltzen den espazio erreal bat. Ismaelek eta haren arreba Libek (hirugarren pertsonaia protagonista) euren bibliografia musikala ez ezik, ibilbide politikoak ere eraiki zituzten eta banatu zituzten kokagune horretan. «Gaztetxea garaiko musiken paradigma eta pertsonaien bibliografia musikalaren eragilea da» (20210417KG). Karmele Jaiok Gaztetxearen aurrean partekatu zigun kantu horien artean dago «Hil ezazu

aita, hil ezazu bertan» (1985) Hertzainak taldearena. Aitortu zigun, gainera, liburuaren izenburua izateko zorian egon zela, baina uko egin ziola gaztelaniako itzulpena oso berritza zelako eta horregatik egin zuela *Aitaren etxearen* alde. «Aresti eta Hertzainak artean Arestirenak aterki zabalagoa» (20210417KG) eskaintzen ziolako gaiari, nonbait.

El Bodegón taberna kartografiaren beste leku bat izan zen, non parranda bukatutakoan «etxerako bide ilunak aipatzen zituen Jasonek. Karmele Jaiok eta bertaratutako emakume irakurleek euren buruak ikusten zituzten kale horietan. Beldurraren geografia bat, oso emakumeena. Edozein kale kantoï desordutan segada lekua izan daitekeelako emakumeentzat» (20210417KEB). Kartografia egiteko, Jaiok leku sinbolikoak nahiz errealak aukeratu zituen. Ondoren, langile patioa duen eraikuntza batera eramantzen gintuen, «arropak eskegita eta pobrezia erakusleho. Testuak zioen Jasoneren ahotsean, nola sentitzen diren euskaldun osoak ez direnak edota euskaldun berriak esan beharrean kanpotik etorritako euskaldun erdiak sentitzen direnak» (20210417KLP). Irudi honen bidez, bertakoak izanik kanpotar sentimendua erakusten duten Jasonen guztiak aurkeztu zizkigun egileak.

Orain arte aipatu ditugun espazioak kanpoko espazioak badira ere, eleberrian zehar agertzen diren espazio esanguratsuenak barruko espazioak dira. Kartografia prestatzen hasi ginenean, idazleak aipatu zigun ez zela batere erraza izango *Aitaren etxea* liburuaren literatur geografia egitea, nobela barru espazioz gauzatu dagoelako. Hartara, kartografian kanpo espazioak azaldu dira; ez, ordea, tertulian, espazio intimoak nabarmendu direlako: «Hori da, Virginia Woolfek esaten zuen emakume batek behar zuela bere lekua idazteko... Logela bat sukaldean ezinezkoa da eta behar duzu espazio propio bat non zuretzat bakarrik daukazu espazioa zurekin bakarrik egoteko. Ez da idazketa kontua, zuk zeure buruarekin egoteko aukera izatea ere bada, eta Jasonek hori du alabak etxetik kanpo daudenean» (20210203FAT3).

Kanpo espazio gutxi dituen eleberri honek barne espazioak ditu identitate eraikuntzarekin lotuak. Horrela, Ismael sukalde ezin modernoagoan kafetera zaharraren antzera arraro sentitzen da, baina bere espazioa du idazteko. Emazteak ez, ordea, umeak handitu arte, aitari bere espazioa lagako baitio gizonak bakean idatz dezan eta umeak hartuta zaintzarako espaziora, parkera, joango baita. Umeak handitutakoan du idazteko gela eta espazio propioa Jasonek. Kasu honetan, Ismaelentzat etxea giza eraikuntzarako espazioa da, idazle hor egiten baita; aldiz, Jasonerentzat zaintza espazioa da etxea. Etxeak berak genero marka du kasu honetan.

4.3. Pertsonaiak eta ekintza

Pertsonaia nobela dugu. Bi motatako pertsonaiak daude: batetik, nobelan agertzen diren pertsonaia protagonistak; hots, Ismael, bere emazte Jasonen; Libe, bere arreba eta gurusoak (Ismael eta Liberenak): «epizentroan jarri du aita hori, maskulinitate toxiko hegemonikoa eta amaren esanekotasuna beldur guztiakin» (20210203FAT8). Bestalde, nobelako pertsonaia idazleek (Ismaelek eta Jasonen) sortzen dituzten pertsonaiak daude. Matrioxka bat eskaintzen digu idazleak eta pertsonaia konstelazio horretan kokalekuak, begiradak, daude:

Pertsonaiak han dira errealak, puntu batean topikoak ere iruditzen zaizkidala. Aitarena da muturrera eramanda, Jasone ere neurri batean muturrera eramanda dago, Ismaelena ere bai. Ismaelek ere Jasoneri uzten diolako egiten, baina bere alde. Libek ematen du gauza bat eta gero beste bat da, ez? Damua sentitzen duelako... Edo txarto sentitzen da gurasoak abandonatu dituelako. Txarto sentitzen da neurri batean Jasone abandonatu duelako bere nebaren eskuetan. Txarto sentitzen da lesbiana delako. (20210203AFT6)

Eleberriaren erakustaldirik nabarmena edo ekintzarik nagusia enetik gabeko genero ariketa litzateke, eta pertsonaia nagusiekin *continuum* batean kateatzen da. Bate-tik, Ismaelen maskulinitatearen gauzatzea hainbat lekutatik ikusten dugu eta bestalde, Jasoneren jabetza prozesuak dituen gatazkak agerian geratzen dira. Beraz, generoak indar handia du nobelan zehar: «Jaiotzen garenetik, jaiotzen garen sexuaren arabera espektatibak ezberdinak dira. Gizarteak gutaz espero duena oso ezberdina da. Guk hori barneratzen dugu oso gaztetatik eta espektatiba horiek bete nahian ibiltzen gara bide bat edo bestea aukeratuz» (20210211KJ). Bada, hori kontatzen da liburuan. Hori da ekintza. Bereziki kontatzen da nola hartzen duen kontzientzia gizon batek eta nola eurenganaten duten beste bi emakumeek euren kontzientzia, nola eragiten duen generoak euren bizitzetan eta euren erabakietan, bizitza publikoan nahiz intimoan.

Ismaelek idatzi nahi duen nobela horretan, aske egiten duen nobela horretan kontatzen du nola iritsi den hori izatera: «Nik uste dut idatzi behar duen nobela horretan jaso duen heziketaz hitz egin behar duela... Eta han ikusi duzu zure burua ere, etxeko mutila, aitak mutilago izatea nahiko zuena. Amari begira dago, amak afaria noiz presatuko duen, zain. Bere buruari ama zergatik ari den negarrez galdetzen ez dion mutila. Ezer galdetu behar ez duela badakien mutila» (20210203AFT6). Eta Ismaelek *versus* gizonak oro har, komunikatzeko duten zailtasuna behin eta berriro aipatu da tertulian «Ismael konturatzen denean aitari ez zaizkiola gauzak esaten. Aita ez da etxean gauzez jabetzen, eta gero konturatzen da bera ere ez dela enteratzen. Alabek amarekin hitz egiten dute denbora guztian» (20210203AFT6).

Jasonek, bestalde, bere ahalduntze prozesuan, bere editorearen onarpena bilatzen du eta horrekin haustea lortzen duenean ahalduntzen da: «Ez zitzaidan Jauregi gustatzen, nik Jauregi izan nahi nuen. Eta hortik aurrera esan nuen zenbat alditan izan nahi dut nik gizon horren boterea, ez? Edo handinahi maskulino hori ere. Baina egia da, azkenean, oniritzia behar da» (20210203AFT3). Haren senarrarengan bilatutako babesaz askatzea ere ahalduntze prozesuan sartzen dugu: «luzez deitu nuen askatasun hura denborarekin konturatu nintzen mutilaren inguruan hartutako espazio itxi seguru bat baino ez zela. Babesa eta segurtasuna garesti saltzen dira» (20210203AFT2).

Azkenik, ematen du Libe hiru pertsonaien artean transgresoreena dela: «Liberen kasuan, bera beti izan da familiako feminista iraultzailea, baina... zer iraultza egin du? Bada, konturatzen da ihes egitea besterik ez duela egin» (20210211KJ).

Hiru pertsonaiek erakusten digute itxurek engainatzen dutela. Ismael hasiera batean maskulinitate berri baten baitan irudikatzen dugu eta eleberriaren irakurketan aurrera egitean konturatzen gara maskulinitate tradizionaletik gehiago edan duela. Liberekin

ere antzeko zerbait gertatzen zaigu: oso askea sentitzen dugu, baina gero konturatzen gara ihesi dabilela eta gurasoen zaintzarekin errudun sentitzen dela. Azkenik, esane-koena bezala agertzen den Jasonek jartzen du agerian ahalduntze prozesu bat, bere gatazka guztiakin. Ikus daitekeen moduan, genero arrakalaz ziprztinduta eta hezur-mamituta daude hiru pertsonaia nagusiak.

4.4. Gaiak

Karmele Jaiok dio idazleek, hein handi batean, ez dutela aukeratzen zertaz idatzi. Gaiak hor daudela:

Nolabait, zure kezka, zure inguruan dauden gauzak... badago halako nahaste bat, eta, nolabait, gaiak inguratzen zaitu. Eta ez duzu beste erremediorik, azkenean, hortaz idaztea baino. Nik uste dut, zentzu horretan, ez dugula aukeratzen, baizik eta: hor dago, eta atera behar da. Atera behar den zerbait da. Eta nik ikusi dut, idatzi ondoren, zer kezka, zer gauza zeuden nire buruaren barruan. Botere harremanak, mugak, generoak ezartzen dizkigun mugak gauzak egiteko. (20210211KJ)

Eleberriak erdigunean maskulinitate hegemonikoen eraikuntza du gai makrotzat eta horien eraikuntzan hainbat indarkeriaren geruzak leudeke: «Jaiok nolabait maskulinitate hegemonikoaren inguruan sortzen den gatazka guztia proposatzen digu» (20210203FAT8). Gatazka horien artean, genero rola jendartean normalizat hartzen dira eta inertziak birsortzen dira. Hain sotila da horien ikaskuntza nahiz sozializazioa, non denbora eta ekintzen gauzatzearekin batera gure egiten direla. Indarkeria sinbolikoak normaltasunaren azpian mikromatxismoak ezkutatze gaitasuna bermatzen du eta oso zaila egiten da horren azpian dagoena begi-bistan jartzea:

Literatura bada modu bat normaltasunak estaltzen duen hori azaleratzeko. Normaltasunaren azpian dauden normalak ez diren gauza horiek guztiak ikusteko, beste leku batetik. Literaturak eskaintzen dizu beste leku bat hori ikusteko. Nolabait, gizartea X izpien bitartez ikusteko aukera ematen dizu. (20210211KJ)

Errazago ulertzen da zer den patriarkatua, zer diren botere harremanak, zer eragiten duten rola gure bizitzan «ezagutzen edo ikusten badugu nola gauzatzen den hori sukalde bateko mahai baten afari batean. Leku konkretu batean eta pertsonaia konkretu batekin» (20210211KJ).

Beldurrek, zaintzek eta indarkeriak behin eta berriz oso modu errepikakorrean zeharkatzen dituzte nobelaren orrialde gehienak: «Ez duzu sentimendurik adierazi behar, indartsua izan behar duzu, ez duzu beldurrik izan behar, zurea boterea da, indarra da, eta, neurri handi batean, indarkeria» (20210203AFT2). Makro gaiak indarkeria eta maskulinitate hegemonikoak dira, eta horiek gerta daitezten martxan jartzen diren mikro gaiak akuilu gisa funtzionatzen dute, hala nola errua kontrol sozialerako tresna modura, botere harremanak, mugak eta gauzak aldatzearen zailtasuna, besteak beste. Finean, indarkeriaren edota maskulinitate hegemonikoaren uztarriari lotzen diren gaiak eta genero eraikuntzaren semantikarako adierazle ezin proposagoak dira.

4.5. Estiloa

Egileak dio ez dela aurretiazko tesi batekin hasten idazten, idaztea beretzat deskribimendu bat dela, ez duela pentsatu maskulinitatei buruz idaztea, genero rolen inguruan... «Ni hasten naiz idazten baso ilun batean sartuko banintz bezala. Eta sartzen naiz linterna eskuan, eta ez dakit ziur zer aurkituko dudan. Eta nire itxaropena izaten da bertan erantzun batzuk aurkitzea, edo galdera berriak aurkitzea» (20210209KJ). Idazleak bilaketa horretan bi pertsonaia protagonistei idatz ariketa jarri die: bortxaketa bat deskribatzea. Jaiok, argia eskuan, Ismael jarri du emakumeen bortxaketa bat irudikatzen, haren ezintasuna begi-bistan paratuz; emazteak, Jasonek, gauzatzen du eginbeharra.

Eta ez dakit zergatik idatzi nuen, zergatik deskribatu nuen, edo, hobeto esateko, ez dakit zergatik ez nuen bortxaketa hori lehenago nere barrutik atera eta deskribatu, eta idatzi eta jaurti. Orain konturatzen bainaiz hor egon dela beti, nire azalean inkatuta, nire hezurretan infiltratuta, baina aldi berean ikusezin, normaltasunak estalia, trabestitua». [...] Niri hau irakurri nuenenean trauma transgenerazionala etorri zitzaidan burura, gure sistema nerbioetan daramaguna, gure arbasoen trauma. (20210203FAT3)

Honekin lotuta esaten da: «Emakume baten bortxaketa deskribatu ondoren, haren barruan denbora luzez gordetako hainbat min ateratzen direla. Bere ezintasunak eztan- da egiten duela eta berearekin, gureak...» (20210203FAT7).

Idazleak luma eskuan tunel bat gurutzatzen du, baina tunelean aurrera egin ahala erantzunak baino galdera gehiago sortzen dira, argiak baino ilunak maizago. Metaliteratura egiten du idazleak: «Nobela baten eraikuntzaren buruan dihardu azkenean, oso metaliterarioa da hor» (20210203AFT3). Nobela metaforaz gainezka eraikia dago eta generoaren eraikuntza antzemateko apropos sortuak dira. Hots, gerriko imajinarioa, denok jantzita daramaguna.

Beno, bada, niri, gustatu zait asko. Gustatzen zait nola idazten duen. Zenbat metafora, edo, ez dakit, adibide jartzen dituen. Bada, gauzak azaltzeko oso garbi geratzen dira beti. [...] Azafatak gerrikoa jartzeko eskatu dizu. Jarrita zenuela uste zenuen. Horrela gertatzen zaizu azkenaldian, ez duzu gerriko baten beharrik. Gerriko imajinario bat duzulako uneoro jarrita. Batzuetan ez da beharrezkoa gerrikoa izatea, nahikoa da jakitea altxatzeko ahalegina eginez gero indar batek beherantz eramango zaituela berriz gehiago ez saiatzeko. Eta, beno, bada, hori, imajinarioek oso ondo funtzionatzen dute, ez? Uste dut jendarteak eramaten zaituela toki batera eta jartzen zaituela, ez dakit, toki batean? Eta oso zaila da hortik mugitzea. (20210203FAT2)

Lehen pertsonaren erabilerak eta bigarren pertsonaren erabilerak kezkak sortu dituzte. Irakurleek ez dute ondo ulertu pertsonaiak eraikitzeko pertsona ezberdinak erabili izana. Irakurleenganako distantzia diferenteak erabiltzea. Idazleak berak azaldu du pertsonak distantzia jartzeko balio izan diola; kasu honetan, *kontzientziarako distantzia* deitzen du:

Nik bigarren pertsona erabiltzen dut, adibidez Ismaelen kasuan, bigarren pertsonak ematen didalako aukera hitz egiteko Ismaelen barrutik, baina pixka bat aldentuta Ismaelengandik. Hau da, Ismaelek bere burua pixka bat urrunetik ikusiko balu bezala. Bere kontzientzia egongo balitz bezala berari hitz egiten. Nik uste dut geure buruari hitz egiten diogunean askotan bigarren pertsonan egiten diogula. Eta horregatik erabiltzen dut bigarren pertsona, bai Ismaelekin, bai Liberekin. Libe ere prozesu horretan dagoela iruditzen zitzaidan, biak daudela pixka bat atzerago Jasone baino. Jasone dago pixka bat aurrerago prozesu horretan, eta berak, jada, kontzienteki, lehen pertsonan hitz egiten du. (20210211KJ)

Espazioak, gaiak, pertsonaien eraikuntzak eta pertsonaren erabilera bera ere genero ikuspegitik eginak izatea ez da kasualitatea. Pertsonaia maskulinoaren tripetan sartzen da, eta bukaera irekia eta hunkigarria egiten du. Irakurle bat baino gehiago kexatzen da, ez delako oso bukaera sinesgarria. Idazleak ilusioa aipatzen du:

Iruditzen zait, askotan, asmatu behar ditugula etorkizunak. Imajinatu behar ditugula etorkizunak, gertatzeko. Eta iruditzen zaidalako, halaber, berdintasunaren borroka honetan itxaropen pixka bat izan ezean, ez dagoa zer egiterik. Esan, bestela, gure atzetik egon diren feministei, borrokan egon diren guztiei. Esan sufragistei, esan bes-teei... Denek izango zuten itxaropen puntu bat; bestela, ez daukazu... Itxaropena da gure gasolina. (20210211KJ)

4.6. Sentitu dudana

Irakurleek tertulian nahiz kartografian sentitu dutena adierazi dute. Horrela, ro-lak, zaintza eta beldurra izan dira euren bizipenetan leku handiena hartu duten gaiak. Zaintzaren inguruan kexatu dira kartografian idazleak umearen zaintzaren inguruko eszenatokia aukeratu duelako, parke bat; baina, ez da horrela adinean aurrerako guraso nahiz ezinduen zaintzarako lekuaren kasuan, nahiz eta hain presente egon nobelan nahiz bizitzan zehar, emakumeon bizi esperientzian: «Niri zaintzenak izugarri birgogoratu dizkit nire bizipenak eta, beno, hiruren prozesuak, zeren eta nik uste dut Libe ere hainbat momentutan kexu dabilela... Bera kexu dabil errudun sentitzen delako» (20210203AFT5). Irakurle batek Liberen gorabehera bera kanpoan egon zenekoarekin berehala lotzen du, zaintza eta errudun sentitzearekin:

Nik gogoratzen dut, Estatu Batuetan bizi nintzenean... Ni errudun sentitzen nintzen. Esaten nuen, jo, eta, bueltatu naiz, arrazoi askorengatik baina hori zen bat. Gurasoen zaintza eta bi ahizpa gara, baina... Zure bizitza egin behar duzu eta esaten duzu. Zer da? Familia? Beharra? Genero kontua? Loturak, ez? Eta askotan da errudun sentitzea, ez? Inori zerbait pasatzen zaio eta ez dakit, zu urrun zaude eta ze egiten duzu horren aurrean. (20210203AFT3)

Gizonezkoek ez dute zaintzaren premiarik ikusten? «Pentsa gizona zarela, ez? Askoz errazagoa da errealitatea ez ikustea eta esatea gurasoak ondo daude edo arrebak zainduko ditu edo ez dakit zer, errealitatea ikustea baino» (20210203AFT7). Zaintzarekin jarraituz, azaltzen da modu ezberdinean hezi dituztela, sexuaren arabera.

Eta amari esan nion, Eta zergatik ez diozu anaiari kontatzen? eta bere erantzuna izan zen, Zuk hobeto gestionatzen duzu. Hobeto dakizu aita zaintzen. Eta hor badaukazu zure nebak ez duen gaitasun bat, eta ez da egia. Baina, beno, pentsatu nuen, agian horrek esan nahi du zainketak egiteko indartsuagoak izan behar dugula. Eta benetan ez diegu zainketei behar bestelako balioa ematen, ez? (20210203AFT7)

Beldurrari dagokionez, beldurak bere lekua izan zuen kartografian: *beldurraren geografia* izenpetu zen. Kale kantoi bat, non idazleak berak parranda osteko etxerako bidean beldurra sentitu zuen eta halaxe adierazi zuen, Jasone eleberriko protagonista-ren bidez. Bertaratutako emakume irakurle guztiek ere bat egin zuten beldur horrekin. Tertulian ere hizpide izan da beldurra: beldurrik gabe sortu behar diren gizonak eta beldurra defentsa modura ikasten duten emakumeak. Izan ere, beldurra genero markadun izena da, eta generoa nominalizatzeko balio du. Norenak dira parkeak gauez? «Parke horiek nireak dira, eta ordu horiek ere nireak dira. Beldurrarekin kontrolatzen duzu espazio hori gurea ez izatea» (20210203T7). Edota lesbianen kasuan herrian ez onartuak izateko beldurra. Zarena esateko beldurra, Liberen kasua: «Beldur nahasketa batek bultzatu zintuen atzerrira. Zure homosexualitatea modu ireki batez ezin erakusteak batetik, eta, gero, gatazkak. Gatazkak dena zikindu zuen, dena ilundu, baita zure askatasun sexuilerako aukera ere. Herriak heroiak behar zituen, ez tortillarak» (20210203AFT5). Beldurraren transmisorea familia dela esan zen, batez ere, amek transmititzen dutela:

Baina beldurra... jakina. Jakina sentitzen dudala. Hamabost urterekin eta hirurak, ez du deitu, mobila dagoenetik gainera, mobila ez du erabili. Eta nik neure buruarekin lan handia egin behar izan dut nire beldur hori ez transmititzeko. Gure amak beldur antzeko edo gehiago pasatuko zuen o agian ez. Gauez ibili garenok eta ama etxean denean, bada, jakina, badakigu zer gertatzen den. Orduan beldur guztiak azaleratzen dira eta nik borroka handia izan dut neure buruarekin ez izateko. (20210203AFT5)

Eztabaidan haratago joan eta aipatu zen zerk sortzen duen beldur handiagoa, alaba bortxatuak edota seme bortxatzaileak: «Kontua da heziketa kontu bat dela nire ustez eta beldurra amaren partetik geldituko da semei hezten zaienean ez duzula bortxatu behar, eta horrela da. Sistematikoa da, nola ez duzu sentituko?» (20210203AFT3). Halaber: «Ni ez naiz ama eta orduan ez dakit baina beldur gehiago sentituko nuke seme batek bortxatzen badu, alaba bat bortxatua izaten bada baino. Beldur gehiago pasako nuke semearekin» (20210203AFT2).

Irakurritakoak eztabaida luzea sortu du, baina kide guztiak ere ados daude: testua genero ariketa da eta honen eraikuntza ikuspegi kontua da. Testuaren erdigunean indarkeria dago eta beldurraren geografia edota zaintzarena behin eta berriro azaltzen dira.

5. ONDORIOAK

Lan honetan, eta metodoari lotuta, esan genezake ikerketa kualitatiboan erabili ohi diren eztabaida taldeak baliatu direla; zehazki, tertulia dialogikoa. Hain zuzen, horren

bidez, ikerturiko testuaren emaitzen interpretazio kolektibo eta zientifikoa lortzen da. Eztabaidaren inguruan sortu diren ideiak sailkatu eta ordenatu dira (Coffey & Atkinson, 2003), eta horren baitan emaitzak interpretatu dira. Interpretazio hau dialogian egin da. Beraz, metodo hau bestelako irakurketa dialogikoetan ere erabilgarria izan liteke, betiere ikertu nahi dena tertuliakideen lehen tertulia izanik (Rivera et al., 2020); izan ere, eztabaida taldeen ezaugarrietako bat informazioaren objektibitatea da eta, esanguratsua izateko, partaideek elkar ez ezagutzea bermatu behar da (Rivera et al., 2020).

Bigarren ondorioa irakaskuntzari dagokio. Horri loturik esan behar da ikerketa bera, ikerketa ez ezik, irakats prozesu esanguratsu ere bilakatu dela (Susinos et al., 2012), partaideek literatur kritikaren bidez testuaren interpretazio prozesua modu kolektiboan gauzatu dutelako. Esan nahi da irakats aktiboetan ikerketa irakaskuntza prozesu esanguratsu bezala ulertzen dela. Hartara, irakaskuntza prozesu hau oso erabilgarria izan daiteke ikasgeletan, baina, kasu honetan, tertulia dialogikoaz mintzo gara. Tertulia bera ikasteko eta ikertzeko modu bat da, baina bestelako elementuak erabili dira literatur ikerketarako: idazlearen bisita eta testuaren inguruko kartografia, egilearekin lankidetzan egina. Gure ikerketarako Karmele Jaiok *Aitaren etxearen* literatur ibilbidea egin genuen Gasteizko Alde Zaharrean, testuaren leku errealak eta sinbolikoak agerraraziz. Irakurleek entzun, oharrak hartu eta argazkiak egin zituzten, aurrerago Emakumeen Etxean erakusketa bat egiteko. Testua beste modu batera ikusi zen, espazioen ikuspegitik idazleak esandakoarekin, irakurleak galdetutakoarekin eta argazkiekin dialektikan. Kartografia literatur testua gelan ezagutzeko bestelako modua da eta, kasu honetan, ikerketarako bestelako dokumentua. Alabaina, ikasleei begira interesgarri ikusten bada ere, ikerkertako bestelako elementuekin triangulatzeko zail ikusten da. Halere, ondoriozta daiteke *Aitaren etxean* nahiz beste literatur testu batean azal daitezkeen espazioen analisirako tresna erabilgarria dela kartografia.

Eskolari gagozkiolarik, nahitaez aipatu beharreko zailtasunen artean ikertzaileek egiten duten triangulazioa legoke, erdigunean kokatu dugun partaideen arteko tertulia dialogikoa kenduta. Hori eskolan egin daitezkeen eta egiten den lana delako. Baina, horrez gain, idazlearen jarduna nahiz kartografian jasotako ahotsak eta oharrak transkribatu dira. Ondoren, sistema kategoriala (Denzin & Lincoln, 2015) gauzatu da, hau da, eginiko lan guztiaren ildo nagusiak sailkatu eta hauen azpian dauden azpikategoriak begi-bistan jarri dira. Erabilitako tresna guztien ideia nagusiak sailkatu ondoren, hainbat tresnatan azaldu diren kategorien arteko triangulazioa eta interpretazioa egin dira; alegia, idazleak diotenaren, tertulian irakurleek diotenaren eta kartografian harturiko oharren artekoa.

Datuen analisirako sistema kategorialez azaltzen diren dimentsioak honakoak dira: 1. egilearen inguruko gogoetak, 2. literatur testuarenak eta 3. irakurlearen inguruko esperientziak. Bigarren dimentsioari gagozkiolarik, pertsonaiak, estiloa, fokua, espazioa nahiz ekintza azaldu dira. Dударik gabe, lan hau gelan oso modu xumean egin daiteke, betiere irakaslearen laguntzarekin, ikerketan ikerlariak egiten duten antzera. Ariketa honek hizkuntzari loturiko eragiketa kognitibo garrantzitsuenetarako dakar: sintesiarena (Lasarte, 2020). Honekin esan nahi da tertuliak ikerketa modura eskolan

proposa daitezkeela, baina hortik aurrera testuaren irakurketa aberasteko elementuak gehitzea beste ikerlerro bat direla eta ikerketarako soilik ikusten direla.

Ikerketa lerro honen indargunetzat jo behar da testu baten irakurketa eta interpretaziorako hainbat diziplina gurutzatzea (Mertens, 2005): kasu honetan, egilearen esperientziak eta jakintza, irakurleen jakintzak nahiz bizipenak, eta kartografian ikusitako espazioak nahiz gogoratutako intertestuak. Esan nahi da ikerketan gero eta gehiago balioztatzen den diziplinartekotasunari balio eman zaiola. Kasu honetan hiru tresnaren bidez egin da testuaren analisia. Puntu honetan, ordea, ikerketa honetan gertatu den ahulguneaz mintzatuko gara; izan ere, egilearen presentzia handia izan da, eta kolektibotasuna eskatu du. Idazlearen ahotsak indar handia hartu du, gure ikerlerroaren helburuaren kontra, kolektibotasunaren kontra. Egilearen omnipresentzia erabilitako bi tresnetan egileak berak parte hartu izanaren ondorioz gertatu da. Horrek esan nahi du irakurketa kolektiboa bultzatu nahi bada, egilearen ahotsa kendu gabe, irakurketa kolektiboak indartu behar direla, hala nola hiru irakurle taldetan testu baten inguruan egiten den irakurketa ikertuz edota literatur testu jakin bat hartu eta testu horren inguruko adituak *focus group* batean eztabaidan jarritz.

Eraiki nahi den literatur kritika kolektibo feministari ikusi zaion beste ahulgune bat ahotsetan dago. Ikerketa kualitatiboan behartuta gaude modu zientifikoean esaten dena ahotsetan kodetu eta anonimo moduan azaltzera. Aldiz, literatur kritikan ohituta gaude ahots orojakintsu bakar baten sinadura ikustera, bai eta koderik gabe modu argian diskurtsoa irakurtzera ere. Ageri den arazoa da nola bihurtu deskriptiboa eta irakurterraza letren dotorezian eta koderik gabe irakurtzen ohituta gauden literatur kritika. Eta ez hori bakarrik, irakurleek ohitura dute euren esperientziak lotzera irakurtzen dutenarekin, hau da, testuan azaltzen diren paragrafoekin eta hori ahots askorekin oso nahasgarri eta irakurtzen zail bihurtzen da. Nola bihurtu leun eta erraz ahots askotako testu baten irakurketa? Honen inguruan gehiago ikertu behar da.

Azkenik, xedea izanik irakurketa kolektiborako eta feministarako ikerketa lerro berria eraikitzea, gure lehen helburuari loturik, irakurketa kolektiboan ahulguneak ikusi ditugu; ez bigarren helburuarekin, ordea, irakurketa feministan bete-betea asmatu baita. Egilea bera feminista da eta adierazpen guztiak horren ildotik joan dira, irakurle klubak Agenda Feminista erabiltzen du eta testuaren inguruan emaitzetan ikusten diren ahotsak horren lekuko izan dira. Idazlea nahiz irakurleak bat etorri dira: *Aitaren Etxea* indarkeriak eta maskulinitate hegemonikoek ardatzen duten nobela da (Aresti, 2017; Bullen, 2003). Baina, ardatz horiek finka daitezen, beste gai batzuk akuilu gisa ikusi dira, hala nola errua kontrol sozialerako tresna modura, botere harremanak, mugak eta gauzak aldatzearen zailtasuna, besteak beste (Hunter et al., 2017). Mikrogai horiek indarkeriaren edota maskulinitate hegemonikoaren semantikan adarkatzen dira, eta genero eraikuntzaren ikerketarako adierazle ezin aproposagoak dira (Connell, 1995). Espazioak, gaiak, pertsonaien eraikuntzak eta pertsonaren erabilera bera genero ikuspegitik landu ditu Karmele Jaiok. Generoa lantzeko, beraz, eleberri interesgarria da eta feminismoak bizi bizirik dituen indarkeria nahiz zaintza gaien (Sagastizabal, 2020) inguruan debatitzeko ezin aproposagoa (Retolaza & Castillo, 2013).

6. ERREFERENTZIAK

- Aguilar, C. (2017). La tertulia pedagógica en el practicum de la formación inicial de maestras y maestros. *Revista Iberoamericana de Educación*, 73(2), 9-22. <https://doi.org/10.35362/rie732198>
- Aubert, A., García, C. & Racionero, S. (2009). El aprendizaje dialógico. *Cultura y Educación*, 21(2), 129-139. <https://doi.org/10.1174/113564009788345826>
- Aresti, N. (2017). El *gentleman* y el bárbaro. Masculinidad y civilización en el nacionalismo vasco. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 39, 83-103. <https://doi.org/10.5209/CHCO.56267>
- Bakhtin, M. (1981). *The dialogic imagination. Four essays* (M. Holquist & C. Emerson, itz.). University of Texas Press.
- Barbour, R. (2003). *Los grupos de discusión en la investigación cualitativa*. Morata.
- Bourdieu, P. (2000). *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Taurus.
- Bullen, M. (2003). *Basque Gender Studies*. Center for Basque Studies.
- Coffey, A. & Atkinson, P. (2003). *Encontrar sentido a los datos cualitativos. Estrategias complementarias de investigación*. Contus.
- Connell, R. (1995). *Masculinities*. University of California Press.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (arg.). (2015). *Manual de investigación cualitativa. Métodos de recolección y análisis de datos* (IV. lib.). Gedisa.
- Flecha, R. (1997). *Compartiendo palabras. El aprendizaje de las personas adultas a través del diálogo*. Paidós.
- Flecha, R. & Álvarez, P. (2016). Fomentando el aprendizaje y la solidaridad entre el alumnado a través de la lectura de clásicos de la literatura universal: el caso de las tertulias dialógicas. *Educación, Lenguaje y Sociedad*, 13, 1-19. <http://dx.doi.org/10.19137/els-2016-131302>
- García Márquez, G. (1981). *Crónica de una muerte anunciada*. La Oveja Negra.
- Gregorio Gil, C. (2019). Explorar posibilidades y potencialidades de una etnografía feminista. *Disparidades*, 74(1). e002a. <https://doi.org/10.3989/dra.2019.01.002.01>
- Habermas, J. (1994). *Teoría de la acción comunicativa*. Cátedra.
- Hernández, R., Fernández, C. & Baptista, P. (2006). *Metodología de la investigación*. Mc Graw Hill.
- Hunter, S. H., Riggs, D. W. & Augoustinos, M. (2017). Hegemonic masculinity versus a caring masculinity: Implications for understanding primary caregiving fathers. *Social and Personality Psychology Compass*, 11, 1-9. <https://doi.org/10.1111/spc3.12307>
- Jaio, K. (2006). *Amaren eskuak*. Elkar.
- Jaio, K. (2009). *Musika airean*. Elkar.
- Jaio, K. (2019). *Aitaren etxea*. Elkar.
- Lasarte, G. (2020). *Gaitasun komunikatiboak II. Diskurtso profesionalak*. UPV/EHU.
- Lasarte, G. & Perales-Fernández-de-Gamboa, A. (2021). Literatura Agenda Feministak Sarean. <http://www.literaturagendafeministaksarean.org>
- Mertens, D. (2005). *Research and evaluation in Education and Psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage.
- Pulido, C. & Zepeda, B. (2010). La interpretación interactiva de los textos a través de las tertulias literarias dialógicas. *Signos*, 43(2), 295-309.

- Retolaza, I. & Castillo, I. (koord.). (2013). *Genero ariketak. Feminismoaren subjektuak*. Edo!
- Reyes Zaga, H. A. (2019). Cartografías literarias: anotaciones a propósito de la novela de migración mexicana. *Literatura mexicana*, 30(1), 141-170. <https://doi.org/10.19130/iifl.litmex.30.1.2019.1162>
- Rivera García, E., Trigueros-Cervantes, C. & Rivera-Trigueros, I. (2020). *La herra-mienta NVivo (Release 1.2)*. Universidad de Granada.
- Rodríguez, G., Gil, J. & García, E. (1996). *Análisis de los datos cualitativos asistidos por ordenador: agvad y Nudist*. PPU.
- Sagastizabal, M. (2020). *Hiruki gatazkatsua: etxeke eta zaintza lanak, enplegua eta parte hartze soziopolitikoak*. Susa.
- Salgado Lévano, A. C. (2007). Investigación cualitativa: diseños, evaluación del rigor metodológico y retos. *Liberabit*, 13, 71-78.
- Susinos Rada, T. & Ceballos López, N. (2012). Voz del alumnado y presencia participativa en la vida escolar. Apuntes para una cartografía de la voz del alumnado en la mejora educativa. *Revista de Educación*, 359, 24-44. <https://doi.org/10.4438/1988-592X-RE-2012-359-194>.